

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN TEFSİR YAZILARI İLE VAAZ VE HUTBELERİNDE KULLANDIĞI HADİSLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Mehmet EREN*

Âkif, toplumu irşad için yazdığı tefsir yazıları ile vaaz ve hutbe şeklinde yaptığı konuşmalarında zaman zaman konuyla ilgili hadislere yer vermiştir ⁽¹⁾. Bu yazı ve konuşmaların Abdülkerim - Nuran Abdülkadiroğlu neşrinde (Mehmed Âkif'in Kur'ân-ı Kerîm'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1992) hadislerin geçtiği kaynaklara işaret edilmeye çalışılmıştır. Ancak sadece tam metinleri geçen hadisler için yapılan bu çalışma, ilgili hadislerin kaynaklarını gösterme açısından yetersiz olduğu gibi, tam metni verilmeden işaret edilen hadisler için de herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu yüzden Âkif'in bu yazılarında ve hitâbelerinde sözkonusu ettiği bütün hadislerin kaynaklarının gösterilmesinin ve Hadis ilmi kriterlerine göre değerlendirmelerinin yapılmasının faydalı olacağını düşündük.

Bizde hâsıl olan kanaata göre, Âkif bu hadisler için Hadis kaynaklarından bir araştırma yapma ihtiyacı duymamıştır. Nitekim, "akıl" konusunda birkaç hadis nakletmiş, ama bu hususta hadisçilerin "sahih bir hadis bulunmadığı" şeklindeki görüşlerine hiç değinmemiştir. Yine kaynaklara bakmadığı için *Men ferraka feleyse minnâ* hadisini yanlış anlayarak, "Tefrika çıkaran bizden değildir" şeklinde hatalı tercüme etmiştir. Halbuki ileride göreceğimiz gibi, bu hadiste geçen "ferraka" kelimesiyle, yakın akrabalık bağı olan esirler ile satış ve hibe akdinde köle ve cariyeleeri çocuklarından ayırmak kastedilmiştir.

O halde bu ve benzeri hadisler, Âkif'in daha önceden okuyup öğrendiği hadislerdir. O, yazılarında ve konuşmalarında yeri geldikçe genel kültürü olarak kabul edebileceğimiz bu hadisleri kullanmaktadır. Ne yazık ki, Âkif'in Kur'ân incelemelerine verdiği önemin benzerini hadisler konusunda göremiyoruz. İşte, Âkif'in kendi zamanında bir kültür malzemesi olarak kullandığı bu hadislerin

* Dr., S. Ü. İ. F. Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

(1) Âkif'in bu yazıları ve hitâbeleri hakkında bilgi için bkz. Mehmet Eren, "M. kif Ersoy'un Tefsire Dâir Yazıları ile Vaaz ve Hutbeleri", S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Der., yıl: 1998, sayı: 4, s. 409-428.

kaynaklarını göstermek ve hadis olarak değerlerini tespite çalışmak gayesiyle bu araştırma yapmayı uygun gördük.

Bu araştırmamızda, Âkif'in yazılarında ve konuşmalarında muhtelif yerlerde geçen, ama aynı konuda olan hadisleri, koyacağımız tek başlık altında birarada değerlendireceğiz. Hadislerin kaynaklarını tespit için geniş bir tahrîç çalışması yapma amacımız yoktur. Daha çok Concordance'in esas aldığı Dokuz Hadis Kitabı ile meşhur ve mevzû' hadisler için yazılmış eserlerden istifade edeceğiz. Hadisleri incelerken hadis kitapları için yazılan şerhlerden, râvîler konusunda da ricâl kitaplarından yararlanacağız.

I. MÜSLÜMANLARIN BİRLİK-BERABERLİĞİNİN (CEMÂAT) ÖNEMİ

Müslümanlar için birlik-beraberliğin önemini/faydasını, ayrılık ve tefrikanın ise zararını/kötülüğünü dile getiren bir grup hadis vardır. Bu hadislerde Peygamber (a.s.), müslüman toplumun çeşitli fırkalara/gruplara bölünmemesini isteyerek, fertlerin birliğe (cemâate) sarılmasını, tefrikadan uzak durmasını kesin bir dille tavsiye etmişlerdir. Şimdi Mehmet Âkif'in yazılarında ve konuşmalarında önemle üzerinde durduğu bu konuyla ilgili hadisleri incelemeye çalışacağız.

A. Siyâsî İstikrarı Sağlamak İçin Yöneticilere İtâat

1. Günah olmayan hususlarda devlet başkanına ve diğer idarecilere itâat esastır⁽²⁾. Bu konuyla ilgili hadiste Peygamber (a.s.), "yöneticilerden hoşlanılmayacak bazı davranışlar görülse bile sabredilmesini, çünkü siyâsî birliği bozucu, ayrılıkçı harekete girişenlerin öldüklerinde câhiliye ölümüyle ölmüş olacaklarını" bildirmiştir⁽³⁾. Bu hadis, Ebû Osmân Abdülvâris b. Sa'îd el-Ca'd > Ebû Recâ 'Imrân el-'Utâridî > İbn Abbâs kanalıyla nakledilmiştir. Müslümanların siyâsî birliğini *es-Sultân* ve *el-Cemâ'at* kavramları, yöneticiyi ise *el-Emîr* kelimesi ifade etmektedir. "Emîr", devlet başkanı için kullanıldığı gibi, ordu komutanı ve diğer yöneticiler için de kullanılan bir kelimedir.

"Siyâsî otoriteye itâattan ayrılan ve birliği terkedenin câhiliye ölümüyle ölmüş olacağını" ifade eden hadis de, Ebû Hüreyre (r.a.)'den nakledilmiştir⁽⁴⁾. "Câhiliye ölümüyle ölme" deyimi, "kâfir olarak ölme" şeklinde değil, "Câhiliye döneminde bir devlet reisinin bulunmamasından dolayı, insanların anarşi ve kargaşa içinde öldükleri gibi, bu kişi de öyle ölmüş olur" şeklinde anlaşılmıştır. Hadisin şerhinde, "bu ifadeden asıl maksat, şiddetli bir şekilde uyarma ve

(2) Buhârî, "Ahkâm", 4.

(3) Buhârî, "Fiten", 2; "Ahkâm", 4; Müslim, "İmâre", 55-56; Dârimî, "Siyer", 76.

(4) Müslim, "İmâre", 53-54.

tefrikacılığın kötülüğüne işaret etmedir, yoksa zâhirî anlam kastedilmiş değildir" şeklinde açıklamalar da bulunmaktadır⁽⁵⁾.

"Cemâatten bir karış ayrılma" tâbiri, devlet başkanına isyân ve ona karşı harp ilân etmeden kinâyedir. İbn Ebî Cemre'ye göre "cemâatten ayrılma" ile kastedilen anlam, çok önemsiz bir gerekçeyle de olsa devlet başkanıyla yapılan bey'ati bozmaktır. Önemsizlik ve küçüklük hadiste "bir karış"la ifade edilmiştir. Çünkü bu durum, neticede haksız yere kan dökülmesine sebep olabilir. İslâm hukukçuları, bu hadisleri delil alarak, kan dökülmemesi için devlet başkanına mutlak itâatin gerekliliğinde ittifak etmişlerdir. Mutlak itâatin istisnâsı, sadece onun tam olarak küfre düştüğünün bilinmesidir. Bu durumda, ona itâat câiz olmaz, gücü yetenlerin onunla mücâdele etmesi vâcib olur⁽⁶⁾.

Kâfirliğini açıktan ilân edene itâat edilmeyeceği hadisle sâbittir. Ancak âlimler, "küfür" ve "günah" kavramını izahta ihtilâf etmişlerdir. Nevevî (676/1277), bu küfürden kastın, "İslâmî prensiplerle kesin olarak bilinen münker şeyler yani ma'siyetler olduğunu" söylerken; diğer bazı âlimler, buradaki "günah" kavramıyla, ma'siyet ve küfrün kastedildiğini, bu yüzden küfre düştüğü açık bir şekilde belli olmadıkça devlet başkanına karşı gelinemeyeceğini ifade etmişlerdir. İbn Hacer (852/1448) ise şöyle bir ayrıma gitmiştir: İçinde "küfür" kelimesi geçen rivâyet, tartışmanın vilâyet hususunda olduğu duruma, "ma'siyet" geçen rivâyet ise vilâyetin dışındaki durumlara hamledilir⁽⁷⁾. Buna göre; devlet başkanı ile bir bölgenin en üst dereceli yöneticisine küfre düştükleri açıkça belli olunca, öteki âmirlere ise günah olan hususlarda itâat edilmesi gerekmez.

2. Tirmizî (279/892) ve Ahmed b. Hanbel (241/855)'in, el-Hâris b. el-Hâris el-Eş'arî'den naklettikleri uzun bir hadiste, Rasûlüllah (a.s) ashâbına hitâben: "Sizlere, Allah'ın bana emrettiği şu beş şeyi emrediyorum: Söz dinleme, itâat, cihad, hicret ve cemâat. Çünkü kim bir karışlık bir miktar cemâatten ayrılırsa, geri dönmedikçe boynundan İslâm yularını çıkarmış olur" buyurmuştur⁽⁸⁾.

Tirmizî, bu hadisi "hasen - sahîh - garîb bir hadis" şeklinde tavsif ederek, hocası Buhârî (256/870)'nin "el-Hâris el-Eş'arî'nin sahâbî olduğu ve daha başka hadisler de rivâyet ettiği" açıklamasını nakletmiştir.

(5) Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim XII, 331; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri XIII, 5.

(6) İbn Hacer, Fethu'l-Bâri XIII, 5.

(7) İbn Hacer, Fethu'l-Bâri XIII, 6. Ayrıca bkz. XIII, 108-109.

(8) Tirmizî, "Edeb", 78; Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 130, 202.

el-Hâris el-Eş'ari olarak bilinen bu kişinin kimliği hakkında bazı ihtilaflar sözkonusudur. Halife b. Hayyât (240/854), Şâm'a yerleşen Yemen kabilelerine mensup sahâbiler arasında "Eş'ari" nispetli iki kişi saymıştır: Hz. Ömer'in döneminde vefat eden Ebû Mâlik ve Ka'b b. Â'sım itâat⁽⁹⁾. İbn Hıbbân (354/965), Ebû Mâlik'in adını el-Hâris b. Mâlik olarak tespit ederek, onun Şam'da ikâmet ettiğini, kendisinden Ebû Sellâm ve oğulları ile Şam'lı âlimlerin hadis aldığı söylemiştir⁽¹⁰⁾. İbn Hacer ise, el-Hâris el-Eş'ari'nin Ebû Mâlik ve Ka'b b. Â'sım'dan ayrı olarak Eş'ari nispetli üçüncü bir sahâbi, adının da el-Hâris b. el-Hâris olduğu kanaatindedir⁽¹¹⁾.

Bu hadisi el-Hâris el-Eş'ari'den nakleden Ebû Sellâm el-Habeşi'nin adı Memtûr'dur. Zehebî (748/1347), Memtûr'un hadis aldığı ve kendisinden hadis alan kişileri zikrettikten sonra şu değerlendirmede bulunmuştur: "Rivâyetlerinin çoğu mürseldir. Bu yüzden Buhârî, onun hadislerini Sahîh'ine almamıştır."⁽¹²⁾ Dârekutnî (385/995)'ye göre Memtûr, Ebû Mâlik el-Eş'ari'den rivâyet ettiği hadisleri aslında Abdurrahmân b. Ğanm'den almış, ama senetten onu düşürerek direkt Ebû Mâlik'ten nakletmiştir⁽¹³⁾.

3. Ebû Dâvûd, Havâric bölümünün ilk hadisi olarak Ebû Zerr'den Hz. Peygamber'in "Kim cemâatten bir karış ayrılırsa, boynundan İslâm yularını çıkarmış olur" hadisini nakletmiştir. Bu hadis hakkında Münzirî herhangi bir değerlendirme yapmamıştır⁽¹⁴⁾.

4. İmam Müslim (261/874)'in, Şu'be > Ziyâd b. 'Ilâka > 'Arfece kanalıyla rivâyet ettiği hadiste, Rasûlüllah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "İleride şöyle şöyle işler olacak. Bu ümmetin birliğini bozmak isteyen, kim olursa olsun öldürün."⁽¹⁵⁾ Müslim'in ikinci bir tarikle yine 'Arfece'den naklettiği hadiste, bunun devlet başkanı seçimi hususunda olduğu belirtilerek, "bir kişi üzerinde

(9) Halife b. Hayyât, et-Tabakât s. 304.

(10) İbn Hıbbân, Târihu's-Sahâbe s. 70.

(11) İbn Hacer el-'Askalânî, Takrib s. 145, 670.

(12) Zehebî, el-Kâşif III, 173.

(13) Bu açıklama da Ebû Mâlik ile el-Hâris el-Eş'ari'nin aynı kişi olduğunu göstermektedir.

(14) Ebû Dâvûd, "Sünnet", 27; Azîmbâdî, 'Avnu'l-Ma'bûd XIII, 102. Yuları çıkarılıp koyverilen hayvanın kaybolarak helâk olması ihtimali çok kuvvetli olduğu gibi, insan da kendisini koruyan İslâm yularını çıkarınca helâk olacaktır.

(15) Müslim, "İmâret", 59; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 27.

birleşmişken, birisi gelir de, sizin bu birliğinizi bozmak isterse, onu öldürün" buyrulmaktadır⁽¹⁶⁾.

Nesâî (303/915), bu hadisi Ziyâd b. 'İlâka'dan rivâyet edenlerin farklı metinler naklettiklerine dikkat çekerek, onun Şu'be tarîkinden başka iki tarîkini daha vermiştir. İlk tarikle naklettiği metnin sonunda "Çünkü Allah'ın eli cemâat üzerindedir, şeytan ise cemâatten ayrılanla birlikte koşmaktadır" ilâvesi vardır. Nesâî ayrıca, Üsâme b. Şerîk'ten Rasûlüllah'ın "Kim ümmetimi bölmeye çalışırsa, boynunu vurun" hadisini nakletmiştir⁽¹⁷⁾.

Bu hadisin sahâbî râvîsi 'Arfece el-Eşca'î, Kûfe'ye yerleşen sahâbilerdendir. Hadîsi ondan nakleden Ebû Mâlik Ziyâd b. 'İlâka da Kûfe'lidir. Sahâbe arasında gümüş ve altın burun takmakla meşhur olan 'Arfece b. Es'ad ise, Basra'ya yerleşen sahâbilerdendir⁽¹⁸⁾. Fakat İbn Hibbân, 'Arfece el-Eşca'î'nin de Basra'ya yerleştiğini söylemektedir⁽¹⁹⁾.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde üzerinde durduğumuz 'Arfece hadisi iki ayrı yerde geçmektedir. İlk yerde isim 'Arfece el-Eşca'î olarak verilmiş, râvîlerden Şeybân'ın onu İbn Şüreyh el-Eslemî şeklinde tanıttığına işaret edilmiştir. İkinci yerde ise "'Arfece b. Şüreyh'in Hadisi" başlığı altında hadis iki tarikten nakledilmiştir⁽²⁰⁾. Buna rağmen Müsned'de, gümüş ve altın burun takması ile meşhur olan 'Arfece b. Es'ad'ın hadisleri içinde, Şu'be > Ziyâd b. 'İlâka > 'Arfece isnadıyla yukarıdaki hadis de geçmektedir ki, kanaatımızca bu hadisin buraya konması hatalıdır⁽²¹⁾.

Hadisi 'Arfece'den nakleden Ebû Mâlik Ziyâd b. 'İlâka, Kûfe'li tâbiînin ileri gelenlerinden olup, yüz yaşlarında 125/743 veya 135/752 yılında orada vefat etmiştir. Yahyâ b. Ma'în ve Nesâî onu sika saymış, Ebû Hâtim ise sadûk

(16) Müslim, "İmâret", 60.

(17) Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 6. Üsâme'den sadece Ziyâd b. 'İlâka hadis nakletmiştir. (İbn Hacer, Takrîb s. 98)

(18) Halife b. Hayyât, et-Tabakât s. 44, 159, 180.

(19) İbn Hibbân, Târîhu's-Sahâbe s. 198. 'Arfece el-Eşca'î'nin baba adında ihtilâf edilmiştir. Şüreyh veya Şerâhil denildiği gibi, Şerik yahut Durayh da denilmiştir. (İbn Hacer, Takrîb s.389)

(20) Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 261 ve 341.

(21) Ahmed b. Hanbel, Müsned V, 23-24.

olduğunu söylemiştir. İbn Hacer onun *nasb*'la yani Hz. Osmân taraftarı olmakla suçlandığına işaret etmiştir⁽²²⁾.

Hadiste "ileride şöyle şöyle işler olacak" şeklinde tercüme ettiğimiz "henât ve henât" ifadesi, kötülükler ve fesâd anlamındadır. İyilik ve hayırlı şeyler için bu ifade kullanılmaz. "Henât" kelimesi, hadislerde, "zorluklar ve büyük olaylar" anlamına da gelir⁽²³⁾. Nevevî'ye göre, bu kelimeyle, fitne hareketleri ve ortaya çıkacak kötü hâdiseler kastedilmiştir. Bozgunculuk yapanlar, uyarılarak yapmamaları istenir, vazgeçmezlerse onlarla savaşılar. Bu kötü hareketleri, ancak öldürülmeleri ile önlenecekse öldürülürler. "Öldürün" emri, "ancak bu yolla haklarından gelinecekse, o zaman öldürün" demektir⁽²⁴⁾.

B. Cemâatle Birlikte Olmanın Önemi

1. Hadis kaynaklarımızda İslâm ümmetinin birçok fırkalara bölüneceğini, bunlardan sadece bir tanesinin kurtulacağını, diğerlerinin helâk olacağını ifade eden rivâyetler bulunmaktadır⁽²⁵⁾. Bunlardan bazılarında, kurtulan fırkanın hangisi olacağı hususundaki soruya, Peygamber (a.s.) "Cemâat! Cemâat !" şeklinde cevap vermişlerdir⁽²⁶⁾.

2. Tirmizî'nin Abdullah b. Ömer, Ahmed b. Hanbel'in de Câbir b. Semüre kanalıyla naklettikleri hadiste; Hz. Ömer, el-Câbiye⁽²⁷⁾ denilen yerde îrâd ettiği hutbede, Hz. Peygamber'in ashâbına şöyle nasihat ettiğini bildirmiştir: "Cemâate yapışın, ayrılıktan kaçının."⁽²⁸⁾ Bu hadisi, İbn Hibbân da tahrîc ederek, sahîh olduğunu belirtmiştir⁽²⁹⁾.

(22) Zehebî, el-Kâşif I, 333; İbn Hacer, Takrîb s. 220; Hazrecî, Hulâsa s.125.

(23) İbnü'l-Esir, en-Nihâye V, 279.

(24) Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim XII, 335.

(25) Bu rivâyetler için Concordance'in "fırka" maddesine bakılabilir.

(26) Ahmed b. Hanbel, Müsned III, 120, 145 (Enes b. Mâlik'ten).

(27) Dimeşk bölgesindeki yerleşim birimlerinden olan el-Câbiye, Nevâ denilen yerin kuzey tarafında, oraya üç mil uzaklıkta olan bir köyün adıdır. Hz. Ömer meşhur hutbesini burada îrâd etmiştir. "Câbiye" kelime olarak, havuz ve insan topluluğu için kullanılır. Buraya suyu bol olduğu için bu isim verilmiştir. Ancak muhtelif rivâyetlerden, Medîne'ye yakın bir yerin de bu isimle anıldığı anlaşılmaktadır. (Nevevî, Tehzîbü'l-Esmâ, III, 56; Şürrâb, el-Me'âlimü'l-Esira, s. 85, 228.

(28) Tirmizî, "Fiten", 7; Ahmed b. Hanbel, Müsned I, 26.

(29) Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, VIII, 672.

Tirmizî, "bu tarikle hasen - sahîh - garîb bir hadistir" hükmünden sonra, hadisin Hz. Ömer'den birkaç tarikle merfû (Peygamber sözü) olarak nakledildiğini söylemiştir. Tirmizî'ye göre buradaki "cemâat"ten maksat, fıkıh ve ilim sahipleri ile hadis âlimleridir. Nitekim Abdullah b. el-Mübârek (181/797)'e "Cemâat kimdir ?" diye sorulunca, "Ebû Bekr ve Ömer" demiştir. "Ama onlar öldü" denildiğinde, "fülan ve fülandır" demiş, "onlar da öldüler" karşılığını alınca, "Ebû Hamza es-Sükkerî cemâattir" cevabını vermiştir. Adı Muhammed b. Meymûn olan Ebû Hamza es-Sükkerî, zamanında sâlih bir şeyhdir. İbnü'l-Mübârek'in, o hayatta olduğu için böyle söylediği anlaşılmaktadır⁽³⁰⁾.

Yukarıda sadece cemâatın önemine dair olan kısmını verdiğimiz hadisin tamamını gözönünde bulunduracak olursak, "Cemâat"tan kastın, "yalnız başına değil toplum içinde onlarla birlikte yaşamak" olduğunu anlarız. Çünkü hadisin baş tarafında, mahrem olmayan bir erkekle bir kadının yalnız olarak bir yerde kalmamaları istenmektedir. Zira bu durumda şeytan onları yanıltabilir. Aynı şekilde şeytan, tek başına kalanlara bazı vesveseler verebilir. Bir veya bir kaç kişinin, gizlilik ortamı içinde birarada bulunmaları da bu sebepten iyi değildir. Mümin kişi, toplum içinde yaptığı iyiliklerle sevilen, kötülüklerinden dolayı da üzülen insandır. O halde müslüman toplum, fertlerini kontrol altında tutma görevini ifâ edecek, bu toplumla birlikte yaşamaya özen göstererek kendini düzelten fertler de neticede kurtuluşa erecektir. Tirmizî, cemâatla birlikte olmayı, "âlimler ve iyi/sâlih insanlarla birlikte olma" şeklinde anlamıştır ki, kişinin kendini düzeltmesi bunlarla birlikte olduğu zaman elbette daha kolay olacaktır.

3. Mu'âz b. Cebel'den nakledildiğine göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Şeytan, insanlar için kurt gibidir. Nasıl ki koyunların düşmanı olan kurt, sürüden uzakta ve ayrı kalan koyunu kaparsa, şeytan da cemâatten ayrılanı kapar. O halde küçük patika yollara girmekten kaçınınız. Cemâate, müslümanların çoğunluğuna ve mescide yapışınız."⁽³¹⁾

el-'Alâ b. Ziyâd, bu hadisi Mu'âz'dan 'an lâfzıyla nakletmiştir. Halbuki hadisin ikinci tarafında, el-'Alâ'nın bunu "kendisine güvendiği bir kişi"den, bu kişinin de Mu'âz'dan aldığı görülmektedir. Buna göre, senette kimliği açıklanmayan bir tâbîi var demektir. Ayrıca bu ikinci tarikle verilen hadisin metninde, sondaki "mescid" kelimesi de yoktur⁽³²⁾. el-'Alâ hakkında verilen

(30) Tirmizî, "Fiten", 7.

(31) Ahmed b. Hanbel, Müsned V, 232-233; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, IV, 75.

(32) Ahmed b. Hanbel, Müsned V, 243.

bilgiler de, bu rivâyetin mürsel olmasını destekler mâhiyettedir. İbn Hacer, Basra'lı hadisçilerden, âbidlerden ve kâriyelerden olan bu kişiyi tanıtırken şöyle demiştir: "Onun, Hz. Peygamber'den, Mu'âz b. Cebel'den, Ebû Zerr'den, 'Ubâde b. es-Sâmit'ten ve Şeddâd b. Evs'den irsâl yoluyla rivâyet ettiği bilinmektedir."⁽³³⁾

4. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, en-Nu'mân b. Beşîr kanalıyla Rasûlüllah'ın minberden yaptığı bir konuşmasında şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Cemâat rahmettir, ayrılık azâptır." Sahâbeden Ebû Ümâme el-Bâhili: "sevâd-i a'zam'a yapışın"⁽³⁴⁾ deyince, birisi "sevâd-i a'zam nedir?" diye sormuş, bunun üzerine Ebû Ümâme, 24/Nûr sûresinin 54. âyetini yüksek sesle okumuştur⁽³⁵⁾. Bu âyeti okumakla Ebû Ümâme, "sevâd-i a'zam" ile herhalde, "Kur'ân'a ve Rasûlüllah'ın sünnetine uymayı" kastetmiş olmaktadır. Bu hadis, Abdullah'ın Müsned'e yazdığı Zevâid'inde geçmektedir. Deylemî de onu kitabında zikretmiştir. Ancak, hadisin bu iki kaynaktaki senedi zayıftır. Bu yüzden Sehâvî (902/1496), anlamını teyid eden dört şâhit rivâyet zikretmek suretiyle onu desteklemiş olmaktadır⁽³⁶⁾.

Bu rivâyetin senedinde Ebû Vekî' el-Cerrâh b. Melîh bulunmaktadır. Meşhur ricâl tenkitçisi Yahyâ b. Ma'in (233/847) onu bir defasında sika saymış, başka bir kerre ise zayıf kabul etmiştir. Dârekutnî (385/995) de onun için zayıf râviler hakkında kullandığı *leyse bi şey'* ifadesini kullanarak, rivâyetlerinde çok hata ettiğini bildirmiştir. Ebû Dâvûd (275/888) ise onun sika olduğu kanaatinde⁽³⁷⁾. Zerkeşî'nin bu hadisi zikrettikten sonra Ebû Vekî'e işaret etmiş olması, ondan dolayı hadisi zayıf saydığını göstermektedir⁽³⁸⁾. Ebû Vekî' hakkındaki ihtilâfa rağmen Elbânî, hadisin isnadını hasen kabul ederek, ricâlinin sika olduğunu bildirmiştir. Ona göre; râvilerden Ebû

(33) İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 181.

(34) Sevâd, sayısı çok olan demektir. Araplar, yeşil alana da "esved" derler. Çünkü yeşillik alan uzaktan siyah gibi görünür. Irak topraklarına, yeşil ağaçlarının ve ekinlerinin bolluğundan dolayı, "Sevâdü'l-İrâk" denilmiştir. "Sevâdü'l-müslimîn" denilince, müslümanların cemâati / çoğunluğu anlaşılır. (Feyyûmî, el-Misbâh s. 112)

(35) Bu âyetin meâli şöyledir: "De ki: 'Allâh'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin.' Eğer dönerseniz, ona gereken, kendisine yükletilen (duyurma görevini yapmak), size gereken de size yükletilen (itâat görevini yapmak)dır. Eğer ona itâat ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Elçi'ye düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır."

(36) Sehâvî, el-Makâsîdül-Hasene s. 273.

(37) Zehebî, Mizânü'l-İtidâl I, 389.

(38) Zerkeşî, Tezkire s. 77.

Abdirrahmân el-Kâsım b. Abdirrahmân hakkındaki tenkit, hadisini hasen derecesinden aşağı düşüremez, Ebû Vekî' el-Cerrâh b. Melih'in durumu da onun durumu gibidir⁽³⁹⁾.

Süyûti (911/1505)'nin de zayıf kabul ettiği bu hadisi açıklarken Münâvî (1031/ 1622) şöyle demektedir: "Müslüman cemâatıyla birlikte olma rahmete vesiledir. Kim Allah'ın dininin yardımcıları olan müslüman cemâatından ayrılırsa, şeytanla başbaşa kalır. Şeytan da onu, elim azâplara sevkedecek işlere sürükler. Mutlak olarak geçen "cemâat" teriminden, "müslümanların cemâatı" anlaşılır. Çünkü, güzel İslâmî hasletler ve üstün ahlâkî değerler onlarda toplanmıştır. Bu yüzden, bir kişide rahmeti celbedici takvâ ve ihsân, ikisi birlikte bulunursa, o "cemâat" olur. Dolayısıyla bu kişiye uymakta rahmet, ona muhâlefet etmekte ise azâp var demektir."⁽⁴⁰⁾

C. Allah'ın Cemâatle Birlikte Olması

"Allah'ın eli cemâatle beraberdir" cümlesinin yer aldığı hadisi Tirmizî, Abdullah b. Abbâs'tan ve Abdullah b. Ömer'den nakletmiştir. Hadisi sadece bu kısmıyla İbn Abbâs'tan merfû yani Peygamber sözü olarak rivâyet eden Tirmizî, değerlendirmesinde: "Bu, hasen- garib bir hadistir. Onu İbn Abbâs'ın hadislerinden sadece bu tarikle biliyoruz" demektedir. İbn Ömer rivâyetinde ise Hz. Peygamber (a.s.): Muhakkak ki Allah, ümmetimi (veya Muhammed ümmetini) dalâlet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemâatle birlikte. Kim cemâatten ayrılırsa Cehennem'e ayrılmış olur" buyurmuştur. Tirmizi bu rivâyet hakkında da: "Bu hadis, bu tarikle garib bir hadistir" dedikten sonra, râvilerden Süleymân el-Medenî'yi, Süleymân b. Süfyân şeklinde tanıtmıştır⁽⁴¹⁾.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Nesâî, konuyla ilgili rivâyetlerin birinin sonunda, "...Allah'ın eli cemâat üzerindedir. Şeytan ise cemâatten ayrılanla birlikte koşmaktadır" ilâvesine yer vermişti⁽⁴²⁾.

(39) Elbânî, es-Sahîha II, 276. İbn Hacer, Ebû Abdirrahmân el-Kâsım b. Abdirrahmân ed-Dîmeşkî (112/730) için "sadûk" ifadesini kullanmış ve onun çok sayıda garib hadis naklettiğini bildirmiştir. (İbn Hacer, Takrîb s. 450) Cerh-ta'dîl imamlarının çoğu onun sika olduğunu söylerken, Ahmed b. Hanbel'den: "Ondan birtakım acâip şeyler rivâyet edilmiştir ve bu rivâyetler tenkide uğramıştır. Ben, bu tenkitlerin el-Kâsım'dan ötürü yapıldığını düşünüyorum" açıklaması nakledilmiştir. (Nevevî, Tehzîbül-Esmâ II, 366)

(40) Münâvî, Fezvu'l-Kadir III, 357.

(41) Tirmizî, "Fiten", 7.

(42) Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 6. Heysemî, Tabarânî'nin de naklettiği bu rivâyetin ricâlini sika saymıştır.

Tirmizî'nin hadis için "hasen - garîb" hükmünü vermesi, onun ittifakla hasen kabul edilmiş olması anlamına gelmez. O, râvîlerden Süleymân b. Süfyân'a dikkatimizi çekmiş; ancak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû 'Âmir el-'Ukdî ve diğer âlimlerin ondan rivâyet ettiğini söyleyerek, bir anlamda zayıf bir râvî olduğunu kabul etmemiştir. Halbuki cerh-ta'dil otoritelerinin onun hakkındaki hükümleri menfidir. Onların tenkitlerinden Süleymân b. Süfyân'ın zayıf bir râvî olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Hacer de onun için "zayıf" hükmünü uygun görmüştür⁽⁴³⁾. Senette hakkında tenkit bulunduğu ifade edilen diğer râvî İbrâhîm b. Meymûn es-Sâîğ ise sikadır. Sadece Ebû Hâtîm er-Râzî: "Hadisi yazılır, ama onunla ihticâc edilmez" demiştir. Bu söz, "rivâyetinde tek kaldığı zaman ihticâc edilmez" demektir, yoksa onun mutlak olarak zayıf olduğu anlamına gelmez.⁽⁴⁴⁾

Hadisin anlaşılmasıyla ilgili açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

İbnü'l-Esîr (606/1209), "el-Cemâat" kelimesinin mürâdifi olarak "el-Füstât" kelimesini kullanıp, rivâyeti şu şekilde nakletmiştir: "Cemâate sarılın, çünkü Allah'ın eli füstât üzerindedir." "Füstât" kelimesinin burada "büyük şehir" anlamına geldiğini söyleyen İbnü'l-Esîr, "Allah'ın eli" ifadesinin de, "bir belde halkını koruma ve savunma"dan kinâye olarak kullanıldığını bildirmiştir. Allah'ın koruması ve savunması, sanki bu belde halkına hâs olmuş gibidir⁽⁴⁵⁾.

"Allah'ın eli cemâat üzerindedir" cümlesi şu anlama gelir: Birlik-beraberlik içinde olan müslüman cemâat, Allah'ın rahmeti altındadır, üzerlerinde onun koruması vardır. Her türlü korku ve kötülüklerden uzaktırlar. O halde birlik-beraberlik içinde olmaları için çalışın, onların birliğini bozmayın. Çünkü birliği bozmaya çalışanlar olursa, Allah onlardan yardımını çeker. Tîbî ise, "yedüllâh"ın zafer ve gâlibiyetten kinâye olduğu görüşündedir. Çünkü hak imâma tâbî olan, Allah'a tâbî olmuş gibidir. Allah, kendisine tâbî olana mutlaka yardım eder, düşmanlarını ise kendi hallerine bırakır. "Yedüllâh", güç ve kudret olarak da tevîl edilmiştir⁽⁴⁶⁾.

(43) Zehebî, Mizân II, 209; İbn Hacer, Takrîb s. 251; Münâvî, Feyzu'l-Kadir VI, 460.

(44) Zehebî, Mizânul-'İtidâl I, 69. İbn Hacer'e göre hadisin birçok şahidi vardır. (Münâvî, Feyzu'l-Kadir VI, 460)

(45) İbnü'l-Esîr, en-Nihâye V, 293. Füstât veya Fistât, kıldan çadır anlamına geldiği gibi, Mısır'da bulunan eski bir şehrin adı olarak da kullanılır. Bazı âlimlere göre, her büyük şehre füstât denilir. (Feyyûmî, el-Misbâh s. 180)

(46) Münâvî, Feyzu'l-Kadir VI, 459.

Cemâat'tan ayrılmak; müslümanların ittifak ettikleri hususlarda onlara muhâlefet etmek suretiyle birliklerini bozmak, aralarını açarak onların birbirlerine düşmelerini istemektir. Bu, fesad çıkarma ve bozgunculuk yapma demek olacağından, böyle davrananlar Cehennemlikler tarafına ayrılmış olur.

Müslümanların birlik-beraberlik içinde olmalarıyla ilgili hadisleri bitirirken, burada Âkif'in hadis kaynaklarına müracaat etmemesinden kaynaklanan bir hatasına işaret faydalı olacaktır. O, *men ferraka feleyse minnâ* hadisini, "Ümmet-i İslâmiye arasında tefrika çıkaran, fesad çıkaran bizden değildir" şeklinde tecüme etmiştir⁽⁴⁷⁾. Halbuki ilgili hadislerdeki *ferraka* kelimesi, yakın akraba olan savaş esirlerinin birbirinden ve köleler ile câriyelerin satış ve hibe akitlerinde çocuklarından ayrılması hususu için kullanılmıştır⁽⁴⁸⁾. Münâvî bu hadisi *men ferraka* ifadesi ile nakledilen sonraki hadisten hareketle, "Annesi ile çocuğunu birbirinden ayıran, bizim şeriatimize göre davrananlardan, emrimize uygun iş yapanlardan değildir" şeklinde anlamıştır. Ayrıca Münâvî, Tabarânî (360/971)'nin el-Mu'cemül-Kebir'inde Ma'kil b. Yesâr'dan naklettiği bu hadisin senesinde, Nasr b. Tarîf adında yalancı bir râvînin bulunduğunu da açıklamaktadır⁽⁴⁹⁾.

Yahyâ b. Ma'in (233/847), Ebû Cüzeyy el-Kassâb diye bilinen Nasr b. Tarîf'in, hadis uydurmakla marûf kişilerden olduğunu söylemiş, Ebû Hafs 'Amr b. Ali el-Fellâs (249/863) da, onu, ittifakla kendilerinden rivâyet edilmeyecek yalancılardan birisi olarak tanıtmıştır. el-Fellâs'ın verdiği bilgiye göre; Nasr b. Tarîf ümmî idi yani okuma-yazma bilmiyordu. Bundan dolayı hâfıza/ezber yönünden Basra'lı âlimlerin en güçlüsü olmasına rağmen hadisleri birbirine karıştırmıştır⁽⁵⁰⁾. İbn Hıbbân (354/965)'in naklettiğine göre; Nasr b. Tarîf birara hastalanınca uydurduğu hadislerden dolayı tevbe etmişse de, iyileştiğinde onları

(47) Abdülkadiroğlu Abdülkerim - Nuran, Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerîmi Tefsiri - Mev'ıza ve Hutbeleri s. 166.

(48) Bu kelimenin geçtiği hadisler, daha çok köle ve câriyelerin satış veya hibe esnâsında çocuklarından ayrılması hususundadır. Buna cevâz veren âlimler, çocuğun temyiz veya bülûğ çağına ulaşmış olmasını şart koşmuşlardır. İlgili hadisler için bkz. Ebû Dâvûd, "Cihâd", 123; Tirmizî, "Büyü", 52; "Siyer", 17; İbn Mâce, "Ticâret", 46; Dârimî, "Siyer", 39; Ahmed b. Hanbel, Müsned V, 412, 413, 414.

(49) Münâvî, Feyzül-Kadîr VI, 187. Senesinde yalancı bir râvî olduğu söylenen bu hadisin sonuna "sahîh" rumûzu konulmuş olması dikkat çekicidir. Bu yüzden Süyûtî'nin el-Câmi'ü's-Sağîr'indeki rumuzları kabulde ihtiyatlı hareket etmek gerekmektedir.

(50) Zehebî, Mizânü'l-İtidâl IV, 251. Burada Nasr b. Tarîf'in künyesi yanlışlıkla Ebû Cez' şeklinde kaydedilmiştir.

tekrar rivâyet etmeğe devam etmiştir. İbn Hibbân, âmâ olduğunu belirttiği Nasr b. Tarîf'in, sika muhaddislerden onların rivâyet etmedikleri hadisleri rivâyet ettiğini ve bunu büyük ihtimalle bilerek yaptığı için kendisiyle ihticacın câiz olmayacağını söylemiştir.⁽⁵¹⁾

Yanlış anlaşılan bir hadisle ilgili hususlara bu şekilde değindikten sonra, müslümanların birbirlerine karşı sevgi ve dostluklarını bozmak için çalışmanın kötülüğünü dile getiren bir rivâyeti zikretmek istiyoruz. Şöyleki; Şehr b. Havşeb'in, Abdurrahmân b. Ğanm'dan naklettiğine göre Abdurrahmân, Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Allah'ın en hayırlı kulları, görüldükleri vakit Allah hatırlanan kişilerdir. Onun en kötü kulları ise; insanlar arasında söz taşıyanlar, dostların arasını ayıranlar ve temiz insanlara iftira atmak isteyenlerdir."⁽⁵²⁾ Şehr b. Havşeb, bu hadisi ayrıca Esmâ bt. Yezîd kanalıyla da şu ifadelerle nakletmiştir: "Size en hayırlınızı haber vereyim mi ? Evet yâ Rasûlallah, dediler. Buyurdu ki: Görüldüklerinde Allah hatırlanan kişilerdir." Tekrar şöyle dedi: "En kötünüzü de haber vereyim mi ? En kötüleriniz; insanlar arasında söz taşıyanlar, dostların arasını bozanlar ve temiz insanlara iftira atmak isteyenlerdir."⁽⁵³⁾

II. GÜZEL AHLÂK KONUSUNDAKİ HADİSLER

Güzel ahlâkın önemine dair birçok hadis vardır. Âkif "İslâm güzel ahlâktır"⁽⁵⁴⁾ şeklindeki açıklamasından başka, bu konudaki hadislerden bir kısmını zikretmiş. Şimdi güzel ahlâkla ilgili bu rivâyetlere değinmek istiyoruz.

1. Mâlik (179/795) isnatsız olarak (yani beleğânî ifadesiyle) Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."⁽⁵⁵⁾

2. Buhârî, Mesrûk'un şu açıklamasına yer vermiştir: "Abdullah b. 'Amr'ın meclisinde bulunuyorduk. Bize hadis naklediyordu. Bir defasında şöyle dedi:

(51) İbn Hibbân, K. el-Mecrûhîn III, 52. Ayrıca bkz. el-Câmi' fi'l-Cerh ve't-Ta'dil III, 203-204.

(52) Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 227.

(53) Ahmed b. Hanbel, Müsned VI, 459. Bu hadiste, kötülerin vasıflarından sonuncusunu belirten cümle, "el-Bâğûn el-büraâ' el-'anet" şeklindedir. 'Anet; meşakkat, fesât, helâk, günâh, hata, yanılma ve zina anlamlarına gelir. Hadiste bu anlamların hepsinin kastedilme ihtimali vardır. Büraâ', berî kelimesinin çoğuludur. Büraâ' ve 'Anet, "el-Bâğûn" kelimesinin mefûlû olarak irab yönünden mansupturlar. İstemek, arzu etmek anlamına gelen 'beğâ' fiili, hem tek hem de iki mefulle kullanılabilir. (İbnü'l-Esir, en-Nihâye III, 306)

(54) Ali el-Müttakî, Kenzü'l-'Ummâl, hadis nr. 5225. (III, 17)

(55) Muvatta', "Husnü'l-Huluk", 8.

Rasûlüllâh, fâhiş ve mütefahhiş değildi, yani çirkin söz söylemez ve kötü iş yapmazdı. O şöyle buyurdu: Sizin hayırlılarınız, ahlâkça güzel olanlarınızdır."⁽⁵⁶⁾

3. Müslim ve Tirmizî'nin, en-Neuvâs b. Sem'an'dan naklettikleri hadiste Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günâh da, içine/ kalbine rahatsızlık verici ve insanların muttâlî olmalarını istemediğin şeydir."⁽⁵⁷⁾ Tirmizî bu hadis hakkında "hasen-sahih bir hadis" hükmünü vermiştir.

4. Ebû Dâvûd (275/888) ve Tirmizî (279/892), Ebü'd-Derdâ'dan Rasûlüllâh'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "(Kıyâmet gününde) mizanda güzel ahlâktan daha ağır basacak hiçbir şey yoktur."⁽⁵⁸⁾ Tirmizî, hadis için "hasen-sahih bir hadis" hükmünü vererek, bu konuda Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik ve Üsâme b. Şerîk'in de rivâyetlerinin bulunduğunu söylemiştir.

5. Ebû Dâvûd, Ebû Ümâme'den "Peygamber (a.s.)'in, ahlâkını güzelleştirenler için Cennet'in en yüksek yerinden bir köşke kefil olduğunu" bildiren hadisi rivâyet etmiştir⁽⁵⁹⁾.

6. Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Dârimî (255/869), Ebû Hüreyre kanalıyla Rasûlüllâh'ın şöyle buyurduğunu nakletmişlerdir: "Müminlerin iman bakımından en kâmilî, onların ahlâkça en güzel olanıdır."⁽⁶⁰⁾ Tirmizî, bu konuda ayrıca Hz. Âişe ve İbn Abbâs'tan gelen rivâyetler olduğunu belirterek, bu Ebû Hüreyre rivâyetini "hasen-sahih" olarak nitelemiştir.

Güzel ahlâkın önemini dile getiren bu hadisleri sıraladıktan sonra, şimdi de müslümanlarda bulunması gereken güzel ahlâk vasıflarından bahseden rivâyetler üzerinde durmak istiyoruz. Abdullâh b. el-Mübârek (181/797) güzel ahlâkı şu şekilde tarif etmiştir: "Güler yüzlü olmak, herkese iyilik yapmak ve insanlara zarar vermemek."⁽⁶¹⁾ Biz bu çalışmamızda güzel ahlâk hasletlerini ihtiva eden hadisleri kendi içlerinde gruplandırarak, birkaç ayrı başlık altında sunmayı uygun görüyoruz.

A. İnsanlarla İlişkiyi Kesmemek

⁽⁵⁶⁾ Buhârî, "Edeb", 39.

⁽⁵⁷⁾ Müslim, "Birr", 14-15; Tirmizî, "Zühd", 52.

⁽⁵⁸⁾ Ebû Dâvûd, "Edeb", 7; Tirmizî, "Birr", 62.

⁽⁵⁹⁾ Ebû Dâvûd, "Edeb", 7.

⁽⁶⁰⁾ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15; Tirmizî, "Radâ", 11; Dârimî, "Rikâk", 74.

⁽⁶¹⁾ Tirmizî, "Birr", 62.

1. 'Ukbe b. 'Âmir (r.a.), Rasûlüllah (a.s.)'la birkaç karşılaşmasında aralarında geçen konuşmalardan bahsederken, bazan Hz. Peygamber'in önce davranıp elini tuttuğunu, bazan da kendisinin onun elini tutmak suretiyle konuşmaya başladıklarını bildirmektedir. O, bir defasında Rasûlüllah'ın elini tutarak: "Yâ Rasûlallâh, bana üstün amelleri söyle" demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber: "Yâ 'Ukbe, seninle alâkayı kesenle sen irtibatını devam ettir. Seni mahrum bırakana sen ver. Sana zulmeden sen affet" buyurmuştur. Râvîlerden Ferve b. Mucâhid bu hadisi naklederken şöyle dermiş: "Dikkat edin! diline sahip olamayan nice kimseler vardır, hatasından dolayı ağlamayan nice kimseler vardır."⁽⁶²⁾

2. Sehl b. Mu'âz'ın babası Mu'âz b. Enes'ten naklettiği diğer bir hadiste Rasûlüllâh şöyle buyurmaktadır: "Faziletli amellerin en üstünü; seninle alâkayı kesenle irtibatını devam ettirmen, sana vermeyene vermen ve sana kötü konuşanı dikkate almayarak affetmendir."⁽⁶³⁾

B. Birbirini Sevmek

1. Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den naklettikleri hadiste Peygamber (a.s.) : "İman etmedikçe Cennet'e giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de (kâmil anlamda) iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şeyi bildireyim mi: Aranızda selâmı yayın" buyurmuştur⁽⁶⁴⁾. Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyetlerinde Hz. Peygamber bu hadisine Allah'a yemin ederek başlamıştır. Tirmizî, hadis hakkında "hasen-sahih bir hadis" açıklamasından sonra, bu konuda Abdullah b. Selâm, Abdullah b. 'Amr, el-Berâ' b. 'Âzib, Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ömer'den gelen hadisler olduğunu söylemiştir⁽⁶⁵⁾.

İbnü's-Salâh (643/1245)'a göre bu hadis; "kâmil bir iman ile iman etmedikçe doğrudan doğruya Cennet'e giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de kâmil iman sahibi olamazsınız" şeklinde anlaşılır⁽⁶⁶⁾. Burada Peygamber(a.s.)'in, meselenin önemine binâen mübâlağalı bir anlatım tarzı kullanmış olabileceği ihtimalini düşünmek de mümkündür.

(62) Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 148, 158-159.

(63) Ahmed b. Hanbel, Müsned III, 438.

(64) Müslim, "İmân", 93; Ebû Dâvûd, "Edeb", 131; Tirmizî, "İsti'zân", 1.

(65) Tirmizî, "İsti'zân", 1.

(66) İbnü's-Salâh, Sıyânetü Sahih Müslim s. 218.

2. Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin, mevlâsı tarikiyle ez-Zübeyr b. el-'Avvâm'dan naklettikleri hadiste Rasûlüllâh (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Sizden önceki milletlere sirâyet eden hased ve buğzetme hastalığı size de sirâyet edecektir. Bu hastalık, kazıyıcı bir şeydir, saçı kazır demiyorum, lâkin dinin kökünü kazır. Vallâhi, iman etmedikçe Cennet'e giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, birbirinizi sevmeyi temin edecek hususu haber vereyim mi: Aranızda selâmı yayın."⁽⁶⁷⁾

3. Buhârî ve Müslim'in, en-Nu'mân b. Beşîr'den naklettikleri hadiste Hz. Peygamber, müslümanları; yekdiğerine acıma, birbirini sevme ve karşılıklı şefkatli olma hususlarında tek bir vücuda benzetmiştir. Nasıl ki, bir vücudun herhangi bir organı rahatsızlandığı vakit, diğer âzâlar uykusuzluk ve sıtma tutmada ona ortak oluyorsa, işte bunun gibi, müslüman bir toplumda birinin başına bir iş gelince, bütün müslümanlar onun derdine ortak olacaktır⁽⁶⁸⁾.

4. "Bütün müslümanların, tuğlaları birbirine sağlam bir şekilde kenetlenmiş güçlü bir bina gibi olduğunu" ifade eden hadis de Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilmiştir. Bu kenetlenmeyi göstermek için Rasûlüllâh iki elinin parmaklarını birbirine geçirmiştir⁽⁶⁹⁾. Buhârî'nin rivâyetlerinden birinde ("Edeb", 36) ilâve bilgi vardır. Hadisin râvîsi Ebû Mûsâ şöyle demiştir: "Hz. Peygamber otururken, yardım isteyen veya bir ihtiyacı için talepte bulunan birisi çıkageldi. Rasûlüllâh yüzünü bizden tarafa çevirerek: "Ona şefaâtçi olun ki, ecir kazanasınız. Allah dilediği şeyi, Peygamberinin lisânı üzere gerçekleştirsin" buyurdu. Müslim ve Nesâî'nin de rivâyet ettiği "şefaâtçi olun ki, ecir kazanasınız ..." kısmı, bu olayla ilgili olarak değil, Peygamber'in genel tutumu olarak da nakledilmektedir. Peygamber (a.s.), muhtaç birisi kendisine durumunu arzettiği zaman, sahâbenin, onun için şefaâtçi olmasını istiyor. Ayrıca "Şefaâtçi olursanız, şefaatiniz kabul edilsin veya edilmesin sizin için ecir hâsil olur" demek suretiyle onları buna teşvik ediyor.

"Allah'ın, dilediği şeyi Peygamberinin lisânı üzere gerçekleştirmesi" cümlesi iki şekilde açıklanmıştır. İlk izâha göre; Peygamber, o kişinin ihtiyacını

(67) Tirmizî, "Sıfatü'l-Kıyâme", 56; Ahmed b. Hanbel, Müsned I, 165, 167. Zübeyr'in mevlâsının kim olduğu bilinmemektedir. Münzirî, Beyhâkî ve diğer muhaddislerin -özellikle de Bezzâr'ın ceyyid bir isnatla- bu hadisi rivâyet ettiklerini bildirmiştir. (Mübârekpûri, Tuhfetü'l-Ahvezi VII, 180)

(68) Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66-67.

(69) Buhârî, "Salât", 88; "Edeb", 36; Müslim, "Birr", 65; Tirmizî, "Birr", 18; Nesâî, "Zekât", 67.

giderse de gidermese de, her iki halde de netice Allah'ın takdiri ve kazâsı ile olmuş demektir. Diğer izâha göre ise; Allah, "İminde takdir ettiği ihtiyacın giderilmesi yahut giderilmemesi hususunu", ya bir vahiy veya bir ilham ile Rasûlünün lisânı vâsıtasıyla açığa çıkarmış olmaktadır⁽⁷⁰⁾.

Hadisin Nesâî rivâyetinde şu ilâve bulunmaktadır: "Sadaka dağıtmakla görevli olup gönül hoşluğu ile kendisine emredilen miktarı tam olarak veren "Güvenilir Hâzin", tasaddukta bulunan iki kişiden biridir." Yani sadakanın sevabında mal sahibine ortak olur. Peygamber (a.s.)'in bu şekilde buyurmasında bir hikmet vardır. Çünkü insanoğlu, çoğu zaman, başkasının malı dahi olsa elinden birşey çıkmasından hoşlanmaz.

Bu hadiste, bilfiil hayır işlemeğe veya herhangi bir yolla bir iyiliğe sebep olmağa teşvik vardır. İnsanlar üzerindeki bir zorluğun kaldırılmasında ve zayıf birine yardım hususunda, bunu yapabilecek bir büyüğe şefaathçi olunması gerekir. Çünkü herkes yöneticilere ulaşamaz, ulaşsa da halini tam olarak anlatamayabilir. Rasûlüllah (a.s.), kendisini insanlardan tecrid etmediği, herkes onunla görüşme imkânına sahip olduğu halde, işte bu yüzden yanındakilerden ihtiyaç sahipleri için şefaathçi olmalarını istemiştir.

Kâdî 'Iyâz (544/1149)'a göre, had cezası gerektirici suçlar hariç, diğer hususlarda insanlar için şefaathçi olmak müstehaptır. Hadler konusunda şefaathçilik ise yasaklanmıştır. O halde had cezası gerektirmeyen suçlar için şefaathçi olunabilir. Özellikle de suçun ilk defa işlenmiş veya suç sahibinin temiz ve saygın bir kişi olması halinde. Fakat, kötü fiilleri yapmaya devam edenler, suç işlemekle meşhur olanlar için şefaathçi olunmaz.⁽⁷¹⁾

C. Kendisi İçin İsteddiğini Başkası İçin de İstemek

1. Bu fikri ifade eden ve bunun kâmil imanın bir vasfı olduğunu bildiren hadisler, Ebû Dâvûd hariç Kütüb-i Sitte müellifleri ile Ahmed b. Hanbel ve Dârimî tarafından rivâyet edilmiştir⁽⁷²⁾. Hadisin meâli şu şekildedir: "Hiç biriniz, kendisi için sevip istediğini kardeşi için de sevip istemedikçe, kâmil anlamda iman etmiş sayılmaz." Bu hadiste, kişinin kendisi için istediği iyilik ve

(70) İbn Hacer el-'Askalânî, Fethu'l-Bârî X, 376-377; Münâvî, Feyzu'l-Kadir I, 525.

(71) İbn Hacer el-'Askalânî, Fethu'l-Bârî X, 377.

(72) Buhârî, "İman", 7; Müslim, "İman", 71-72; Tirmizî, "Zühd", 2; "Kıyâmet", 59; Nesâî, "İman", 19, 33; İbn Mâce, "Mukaddime", 9; "Zühd", 24; "Cenâiz", 1; Dârimî, "İsti'zân", 5; "Rikâk", 29.

hayırları, diğer müslümanlar için de istemesi özlü bir ifade ile dile getirilmektedir. Şu'be tarîkindeki tedlis ithamı, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî rivâyetlerinde, Katâde'nin bu hadisi Enes'ten işittiğinin tasrih edilmesi ile giderilmiştir.

İbn Hibbân'ın, Hüseyin el-Mu'allim'den naklettiği rivâyette ifadenin "Hiç bir kul ... imanın hakîkatine ulaşamaz" şeklinde olması, "iman etmiş olmaz" hükmüne açıklık getirmektedir. Buradaki hakikat, kemâl anlamındadır. Yani kâmil anlamda iman etmiş olmaz demektir. "Hayır" kavramı, bütün tâatlarla, dünyevî ve uhrevî mubahlara şâmilidir. Dinen yasak olan hususlar ise hayır kavramının dışındadır. Sahîh-i Buhârî şârihlerinden Kirmânî (786/1384) bu hadisi açıklarken şöyle der: "Kendisi için istemediği kötülükleri, kardeşi için istememe" kuralı da kâmil imanın vasıflarındandır. Fakat bu zikredilmemiştir. Çünkü bir şeyi isteyip sevmek, onun zıddı olanı istememeyi/sevmemeyi gerektirir. Bu yüzden ilk kısmın söylenmesi ile yetinilerek, ikinci kısım ifade edilmemiştir."⁽⁷³⁾

2. Tirmizî rivâyetinde, Ebû Hüreyre'nin Peygamber (a.s.) ile şu şekildeki diyalogu geçmektedir. Rasûlüllah: "Kim şu söyleyeceklerimi benden öğrenerek, onlarla amel edecek ve onları amel edeceklerle öğretecek?" buyurdu. "Ben yâ Rasûlallah" dedim. Bunun üzerine elimi tuttu ve şu beş hususu saydı: "1-Haramlardan kaçın, insanların en âbidi olursun, 2-Allah'ın senin için ayırdığına râzı ol, insanların en zengini olursun, 3-Komşuna ihsan et, tam mü'min olursun, 4-Kendin için istediğini insanlar için de iste, tam müslüman olursun, 5-Çok fazla gülme, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."⁽⁷⁴⁾

Tirmizî'ye göre bu, garîb bir hadistir. Zira sadece Ca'fer b. Süleymân'ın naklettiği bir hadis olarak bilinmektedir. Ayrıca Hasen-i Basrî, Ebû Hüreyre'den hiçbir hadis duymamıştır. Eyyûb, Yûnus b. 'Ubeyd ve Ali b. Zeyd'den de bu şekilde rivâyet edilmiş; ancak bu üç âlim, Hasen-i Basrî'nin Ebû Hüreyre'den hadis duymadığını söylemiştir. Ebû 'Ubeyde en-Nâcî ise, bunu Hasen-i Basrî'nin sözü olarak rivâyet etmiştir. Hadisi Hasen-i Basrî'den nakleden Ebû Târik es-Sa'dî el-Basrî de meçhul bir râvidir. Bütün bunlar, hadisi zayıflatan hususlardır. Her ne kadar, Bezzâr (292/905) ve Beyhakî (458/1066)'nin bu hadisin benzerini Mekhûl > Vâsile b. el-Eska' > Ebû Hüreyre kanalıyla naklettikleri biliniyorsa da, isnadın kalan kısmındaki zayıflık ortadan kalkmamıştır⁽⁷⁵⁾.

(73) İbn Hacer el-'Askalânî, Fethu'l-Bârî I, 54.

(74) Tirmizî, "Zühd", 2.

(75) Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-Ahvezi VI, 486-487.

Mekhûl > Vâsile b. el-Eska' > Ebû Hüreyre isnadıyla, aynı muhtevadaki hadisi İbn Mâce (273/886) de rivâyet etmiştir. Buna göre Rasûlüllah (a.s.) Ebû Hüreyre'ye şöyle demiştir: "Yâ Ebâ Hüreyre ! 1-Vera sahibi ol, insanların en âbidi olursun, 2-Kanaatkâr ol, insanların en fazla şükredeni olursun, 3-Kendin için istediğini insanlar için de iste, tam mü'min olursun, 4-Komşularınla iyi geçin, onlara ihsân et, tam müslüman olursun, 5-Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."⁽⁷⁶⁾ Bûsîrî (840/1436), Zevâidü İbn Mâce adlı eserinde bu hadisin isnadının hasen olduğunu söylemektedir.

3. Bu konuyla ilgili diğer bir rivâyet, müslümanların birbirlerine karşı vazifelerinin sayıldığı hadistir. Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî'nin kitaplarına aldığı, el-Hâris el-A'ver > Hz. Ali kanalıyla nakledilen bu rivâyette, Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğu bildirilmiştir: "Müslümanın müslüman üzerinde güzellikle ifâ etmesi gereken altı hakkı vardır: 1-Karşılaştığında selâm vermek, 2-Davet ettiği zaman icâbet etmek, 3-Hapşırıldığı zaman ona dua etmek, 4-Hastalandığı zaman ziyaret etmek, 5-Vefat ettiğinde cenâzesiyle meşgul olmak, 6-Kendisi için istediğini onun için de istemek."⁽⁷⁷⁾ Dârimî rivâyetinde, "yokluğunda, onun iyiliğine çalışır" ilâvesi bulunmaktadır.

Tirmizî bu hadisi değerlendirirken şöyle demiştir: "Bu, hasen bir hadistir. Nebî (a.s.)'den muhtelif tarihlerle rivâyet edilmiştir. Cerh-ta'dîl imamlarından bazıları el-Hâris el-A'ver'i tenkit etmiştir." Tirmizî'nin de belirttiği gibi, Hz. Ali'nin hadislerini nakleden bu kişi tenkide uğramış; hattâ Şa'bî, ortaya attığı fikirleri hususunda onu yalancılıkla itham etmiştir. el-Hâris ayrıca râfîzî olmakla da suçlanmıştır. Naklettiği hadislerden zayıf olanlar vardır.⁽⁷⁸⁾ İsnadında zayıf bir râvî olan el-Hâris el-'Aver bulunmasına rağmen, Tirmizî'nin bu hadis hakkında "hasen" hükmünü vermesi, muhtemelen onun değişik tarihlerle ve benzeri metinli hadislerin birkaç sahâbîden rivâyet edilmiş olmasından ötürüdür. Tirmizî'nin "hasen hadis" tanımı da zaten buna uygun düşmektedir.

Müslümanın müslüman üzerinde altı hakkı olduğunu ifade eden hadis, Sa'îd b. Ebî Sa'îd el-Makburî > Ebû Hüreyre > Rasûlüllah kanalıyla da nakledilmiştir. Tirmizî, bu isnatla nakledilen hadis için "hasen-sahih bir hadis" hükmünü vererek, râvîlerinden Muhammed b. Mûsâ el-Mahzûmî el-Medenî'nin sika olduğunu bildirmiştir. Ancak bu rivâyetin metninde, "kendisi için istediğini

(76) İbn Mâce, "Zühd", 24.

(77) Tirmizî, "Edeb", 1; İbn Mâce, "Cenâiz", 1; Dârimî, "İsti'zân", 5.

(78) İbn Hacer el-'Askalânî, Takrîb s. 146.

onun için de istemek" kısmı yoktur. Bunun yerine, "yanında iken ve yokken onun iyiliğine çalışmak" cümlesi geçmektedir⁽⁷⁹⁾.

D. Müslümanların Dertleriyle İlgilenmek

1. Kaynaklarda, "Müslümanların derdini kendine dert etmeyen onlardan değildir..." anlamında birkaç rivâyet bulunmaktadır. Beyhakî (458/1066) Enes b. Mâlik (r.a.)'in, bu sözü Hz. Peygamber (a.s.)'in hadisi olarak naklettiğini bildirmiş; Tabarânî (360/970) ve Ebû Nu'aym (430/1038) da kitaplarında Enes'in bu rivâyetine yer vermişlerdir⁽⁸⁰⁾. Ebû Nu'aym rivâyetin senedi hakkında bize şu bilgiyi verir: "Bu hadisi, Enes'den sadece Ferkad es-Sebahî, Ferkad'den de sadece Vehb b. Râşid rivâyet etmiştir. Ferkad ve Vehb, rivâyetlerinde tek kaldıklarında hadisleri ile ihticâc edilmeyen kişilerdir."⁽⁸¹⁾ Çağdaş hadis araştırmacılarından Elbânî, bu rivâyet konusunda Vehb b. Râşid'i itham etmektedir⁽⁸²⁾. Ricâl otoritelerinin Vehb hakkındaki görüşlerinin olumsuz olması, Elbânî'nin bu tespitini güçlendirmektedir⁽⁸³⁾. Ricâl kaynaklarında Ferkad'in de özellikle hıfz yönünden zayıf bir râvî olduğu görüşü ağır basmaktadır⁽⁸⁴⁾.

2. Yine Enes'ten gelen ikinci tarîkin senedinde Ebân b. Ebî Ayyâs bulunmaktadır. Şu'be (160/776) ve diğer ricâl tenkitçileri onu hadis rivâyetinde yalancı saymışlardır⁽⁸⁵⁾. Bilhassa İbn Hibbân (354/965)'in şu değerlendirmesi dikkat çekicidir: "O, geceleri namaz gündüzleri oruç ile geçiren âbid kullardandır. Enes'den bazı hadisler duymuş, Hasen-i Basrî'nin derslerine katılmıştır. Hasen-i Basrî'nin sözlerini dinleyerek beller, hadis nakledeceği zaman, bazan farkında olmadan onun sözünü Enes'den merfû hadis olarak nakledebilir. Enes kanalıyla Peygamber (a.s.)'den 1500'den fazla hadis rivâyet etmiştir ki, bunların büyük bölümünün dayandığı bir asıl yoktur."⁽⁸⁶⁾

3. Bu rivâyet Enes b. Mâlik'ten başka, sahâbeden Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zerr ve Huzeyfe b. el-Yemân'dan da nakledilmiştir. Hâkim (405/1014),

(79) Timizî, "Edeb", 1. Bu hadis için ayrıca bkz. Buhârî, "Cenâiz", 2; Müslim, "Selâm", 4-5.

(80) Sehâvî, el-Makâsîdül-Hasene s. 670.

(81) Ebû Nu'aym el-İsbahânî, Hilyetül-Evliyâ III, 48.

(82) Elbânî, ed-Da'îfe I, 322.

(83) Zehebî, Mizânül-İ'tidâl IV, 352.

(84) el-Câmi' fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl II, 358-359.

(85) el-Câmi' fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl I, 21.

(86) İbn Hibbân, K. el-Mecrûhîn I, 96-97.

Abdullah b. Mes'ûd rivâyetini zikrederek herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Halbuki senette geçen İshâk b. Bîşr ve Mukâtil b. Süleymân, hadis rivâyetinde güvenilir ve doğru sözlü kişiler değildir. Ali b. el-Medîni (234/848) ve Dârakutnî (385/995), İshâk'ı yalancı saymıştır. Mukâtil de öyledir⁽⁸⁷⁾.

4. Tabarânî'nin naklettiği Ebû Zerr rivâyeti de zayıftır. Çünkü senesinde Ebû Kâmil Yezîd b. Rabî'a vardır. Ebû Hâtim (275/888), onun Ebû'l-Eş'as es-San'ânî'den naklettiği hadislerini münker görmüştür. Bu da, ondan naklettiği rivâyetlerden biridir. Cûzecânî (259/872) ise: "Yezîd'in hadislerinin mevzu olmasından endişe ediyorum" demektedir⁽⁸⁸⁾. Ancak Elbânî'nin naklettiği bu iki görüşün yanında, Yezîd b. Rabî'a hakkında bazı olumlu görüşler de mevcuttur. Meselâ İbn Hıbbân'a göre "Yezîd, sadûk bir şeyhtir. Fakat son günlerinde ihtilâta maruz kalarak, maktûb haberler rivâyet etmiştir. Bu yüzden tek kaldığı rivâyetlerinde kendisiyle ihticâc edilmez. Güvenilir râvîlerin rivâyetleriyle uyuşan rivâyetleri ise, ihtilattan önceki doğruluğundan ötürü, ihticac edilmeksizin itibar için kullanılır."⁽⁸⁹⁾ Ebû Müshir (218/833) "Yezîd b. Rabî'a müttehem olmayan bir fakihdir. Ebû'l-Eş'as'a yettiğini de inkâr etmiyoruz. Ancak hıfzının zayıflığından ve vehminden endişe ediyorum" derken; İbn 'Adiyy (365/975) ise onun *lâ be'se bih* olduğunu ümit ettiğini söylemiştir⁽⁹⁰⁾. Bu açıklamalardan sonra, Elbânî'nin Yezîd'i mutlak zayıf bir râvî olarak göstermesi, pek isâbetli bir görüş olmamaktadır.

5. Huzeyfe b. el-Yemân rivâyetine gelince, Tabarânî onu Abdullah b. Ebî Ca'fer er-Râzî > Babası Ebû Ca'fer > er-Rabî' > Ebû'l-Âliye tarikiyle naklederek şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu rivâyeti, Ebû Ca'fer er-Râzî'den sadece oğlu nakletmiş, hadis Huzeyfe'den de sadece bu isnatla rivâyet edilmiştir."⁽⁹¹⁾ Elbânî, Abdullah ve babası Ebû Ca'fer'in zayıf râvî oldukları gerekçesiyle hadisi zayıf saymaktadır⁽⁹²⁾. Halbuki, onlar hakkında ricâl otoritelerinin olumsuz görüşleri olmakla birlikte, haklarındaki olumlu görüşlerin

(87) Hâkim, el-Müstedrek I, 322 ve IV, 320; Zehebî, Telhisu'l-Müstedrek I, 322; Mizânü'l-İ'tidâl I, 184.

(88) Elbânî, ed-Da'ife I, 321.

(89) İbn Hıbbân, K. el-Mecrûhîn III, 104.

(90) Zehebî, Mizânü'l-İ'tidâl IV, 422.

(91) Tabarânî, el-Mu'cemü's-Sağîr II, 50.

(92) Elbânî, ed-Da'ife I, 323.

daha ağır bastığını görmekteyiz⁽⁹³⁾. Huzeyfe rivâyetinin bir tariki de, senesinde İshâk b. Bişr adında yalancılıkla suçlanan bir râviden ötürü, Zehebî tarafından mevzû sayılmıştır⁽⁹⁴⁾.

Süyûtî, hadisin yukarıda zikrettiğimiz bütün tariklerini zikrettikten sonra, bunlar sayesinde İshâk b. Bişr'in bu hadisi uydurmuş olma ithamından kurtulduğunu söylerken⁽⁹⁵⁾, hadisin tariklerini inceleyen Elbânî, İbn Mes'ûd, Enes ve Ebû Zerr hadislerinin şâhid rivâyetler olduğunu belirterek, sözkonusu hadisin rivâyetlerinden hiçbirinin sahîh olmadığı kanaatini izhar etmiştir⁽⁹⁶⁾. Tabii Elbânî bu kanaata, rivâyetlerin senetlerinde tenkide uğrayan râviler sebebiyle varmaktadır. Onun bu râviler hakkındaki görüşlerinden bir kısmının tartışmalı olduğuna rivâyetleri incelerken temas etmiş bulunuyoruz.

E. "Rasûlüllah (a.s.)'ın Ahlâkı Kur'an İdi"

Hz. Âişe (r.a.)'den nakledilen bu söz, uzun bir hadisin içinde geçmektedir⁽⁹⁷⁾. Buhadiste özet olarak; Sa'd b. Hişâm b. Â'mir'in⁽⁹⁸⁾, malını mülkünü satarak hanımını boşayıp ölene kadar Allah yolunda cihad etme isteğiyle Medine'ye gelişi sırasında cereyan eden görüşmeleri anlatılmaktadır. Bir grup Medinelî, ona böyle yapmamasını söyleyerek, Peygamber (a.s.) hayatta iken sahâbeden altı kişilik bir grubun da bu şekilde davranmak istediklerini, ancak Rasûlüllah'ın onlara bunu yasakladığını haber vermiştir. Peygamber (a.s.) o altı kişiye: "Sizler için bende bir örnek yok mu ?" buyurmuştur. Bu anlatılanları dinleyen Sa'd, boşadığı hanımına dönme kararı vererek, buna dair bir de şahit tutmuştur.

Sa'd daha sonra İbn Abbâs'a gelerek Peygamber (a.s.)'in vitir namazını sormuş, İbn Abbâs bu konuyu en iyi Hz. Âişe'nin bileceğini söyleyerek, ona gidip sormasını, dönüşte cevabı kendine aktarmasını istemiştir. Bunun üzerine Sa'd, Hakîm b. Eflah'ı⁽⁹⁹⁾ da iknâ eder ve birlikte Hz. Âişe'ye giderler. Âişe

(93) Zehebî, Mîzânü'l-'İtidâl II, 404; III, 319-320.

(94) Zehebî, Telhîsü'l-Müstedrek IV, 317.

(95) Süyûtî, el-Leâlî el-Masnû'a II, 316-317.

(96) Elbânî, ed-Da'ife I, 321.

(97) Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 139; Ebû Dâvûd, Tavatvû', 26; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl", 2; Dârimî, "Salât", 165.

(98) Tâbiînin orta tabakasından sika bir râvî olup, rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de geçmektedir. Hindistan topraklarında şehit düşmüştür. (İbn Hacer , Takrîbü't-Tehzîb s.232)

(99) Tâbiînin orta tabakasından makbûl bir râvî olup, İbn Mâce'nin Sünen'i ile Buhârî'nin

(r.a.) onların kim olduğunu öğrendikten ve Sa'd'ın babası Hişâm'ı hayırla andıktan sonra, Sa'd: "Ey müminlerin annesi, bana Rasûlüllah'ın ahlâkını anlat" demiş. Âişe ona "Kur'ân okumuyor musun?" diye sorunca "Tabii ki okuyorum" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Âişe (r.a.): "Allah'ın Nebisi'nin ahlâkı Kur'ân idi" buyurmuştur.

Sa'd, bu konuşmadan sonra hemen kalkma ve ölünceye kadar hiç kimseye bir şey sormama kararı vermek üzere iken, aklına Rasûlüllah'ın gece namazı geldiği için bu konuyu da sormuş, Âişe (r.a.) de Müzzemmil sûresinin başındaki âyetleri hatırlatarak, Peygamber (a.s.)'in geceleyin kıldığı namaz hakkında açıklamada bulunmuştur. Sa'd daha sonra, öğrenmek için geldiği esas konu olan vitir namazı hakkında bilgi edinmiştir.

Âişe, sözlerinin sonunda Peygamber (a.s.)'in ibâdetleri hakkında şöyle demiştir: "Rasûlüllah (a.s.) bir namaz kıldığı zaman onu devamlı kılmayı severdi. Geceleyin uyku bastırır yahut rahatsızlanır da gece namazını kılamazsa, gündüzün oniki rekat namaz kılardı. Onun bir gecede Kur'ânın tamamını okuduğunu bilmiyorum. Herhangi bir gecede sabaha kadar namaz kıldığını da bilmiyorum. Ramazan ayının dışında herhangi bir ayı tamamen oruçlu geçirdiğini de bilmiyorum."

Hiz. Âişe'den bu bilgileri öğrendikten sonra İbn Abbâs'ın yanına gelen Sa'd, duyduklarını ona aktarmıştır. Anlatılanları dinleyen İbn Abbâs: "Doğru söylemiş. Ben şayet onunla görüşüyor olsaydım, bunları bizzat kendisinden dinlemek için yanına giderdim" demiştir. Bu duruma içerleyen Sa'd da: "Eğer ben, senin onunla görüşmediğini bilmiş olsaydım, anlattıklarını sana aktarmazdım" karşılığını vermiştir.

Ebü Dâvûd rivâyetinde İbn Abbâs, Âişe'den aktarılanlar için "Vallahi, işte (bizzat ondan dinlemek istediğim) hadis budur ..." demiştir. Nesâî bu hadisi değerlendirmesinde şöyle demektedir: "Yazılı kaynağında bu şekilde geçiyor. Rasûlüllah'ın vitir namazını kılma yeri/zamanı hususundaki hatanın, râvîlerin hangisinden kaynaklandığını bilmiyorum." Dârimî rivâyetinde ise, Sa'd b. Hişâm'ın Basra'ya döndüğünde, Medine'de geçen bu konuşmaları anlattığı ifade edilmiştir.

Hakîm b. Eflâh'ın iknâ edilmeden önce, Sa'd b. Hişâm'a eşlik ederek Hiz. Âişe'ye gitmek istemeyişinin sebebi şudur: O, Âişe'ye hem Hiz. Ali'nin grubundan, hem de Hiz. Mu'âviye'nin grubundan uzak durmasını tavsiye etmiş,

ancak Hz. Âişe onun bu tavsiyesine uymayarak bildiği gibi devam etmiştir. Hakîm de bu yüzden ona kırılmıştır. İbn Abbâs'ın Hz. Âişe'ye küsmesi, onunla Hz. Ali arasındaki ihtilâf ve çekişmeden ötürü olabileceği gibi, başka bir nedenden dolayı da olabilir. Ancak İbn Abbâs'ın bu tutumu, müslümanların birbirine dargın durması hususunda delil olamaz. Bilâkis bu davranış, üç günden fazla dargın durmayı yasaklayan hadislerle ters düşmektedir⁽¹⁰⁰⁾.

Rasûlullah'ın ahlâkının Kur'ân olması, Nevevî tarafından "Kur'ân'ın hükümleri ile amel etmesi, koyduğu sınırlara riâyet etmesi, edepleriyle edeplenmesi, kendini onunla süslemesi, emsâl ve kıssalarından ibret alması, anlamlarını tedebbür etmesi ve onu güzel bir şekilde tilâvet etmesi" şeklinde açıklanmıştır⁽¹⁰¹⁾. Bu konudaki diğer bir açıklama da şöyledir: "Yüce Allah'ın, Kitabında herhangi bir peygamberden veya bir veli kuldân bahsederek aktardığı yahut teşvik ettiği veya çağırıldığı ne kadar güzel ahlâk örneği, numûnesi varsa, Rasûlullah'ın onlarla ahlâklanmış, yine Kur'ân'da Allah'ın yasakladığı ve uzak durulmasını istediği her şeyden de kaçınmış olmasıdır."⁽¹⁰²⁾

Bu hadîsten çıkarılan hükümler arasından şu iki hususa işaret etmemiz faydalı olacaktır: Allah yolunda cihad edeceğim diye hanımını boşamak, malının mülkünün tamamını elden çıkarmak doğru olmaz. Peygamber (a.s.)'in bir özürden dolayı gece kılamadığı zaman gündüzün oniki rekat namaz kılması, nâfile namazların da farz namazlar gibi kaza edilebileceğine delil sayılmıştır. Buna bağlı olarak, kişinin virdlerine devam etmesinin ve yapamadığı zaman kaza etmesinin müstehap olduğu söylenmiştir⁽¹⁰³⁾.

İbn Mâce'nin Sünen'inde geçen bir rivâyette de Hz. Âişe'nin Peygamber (a.s.)'in ahlâkı hususunda yukarıda geçen açıklamasına işaret vardır. Kays b. Vehb'in⁽¹⁰⁴⁾ naklettiği bu haberde kimliği açıklanmayan bir kişi Âişe'ye: "Bana Rasûlullah'ın ahlâkını anlat" deyince, ona "Kur'ân okumaz mısın?" diye cevap veren Hz. Âişe, sonra şu hatırasını nakletmiştir: "(Bir gün) Rasûlullah ashâbiyla beraberdi. Ona bir yemek hazırladım. Hafsa da onun için bir yemek yapmıştı.

(100) el-'Azimâbâdî, 'Avnu'l-Ma'bûd IV, 222.

(101) en-Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim VI, 38.

(102) Nesâî, "Kıyâmu'l-Leyl", 2. (kitabın hâşiyesinden)

(103) en-Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim VI, 40.

(104) Kays b. Vehb, Tâbiîn tabakasının küçüklerinden Kûfeli sika bir râvî olup; Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce kitaplarında onun rivâyetlerine yer vermişlerdir. (İbn Hacer , Takrîb s. 458)

Hafsa (yemeği sunmada) benden önce davrandı. Bunun üzerine hizmetçiye dedim ki: Git, onun tabağındaki yemeği dök ..." Hz. Âişe bu olayı anlattıktan sonra şöyle demiştir: "Huzurunda bu yapılandan ötürü Rasûlüllah'ın yüzünde (kızma alâmeti olabilecek) herhangi bir değişiklik görmedim"⁽¹⁰⁵⁾ Ancak bu rivâyetin isnadı, Hz. Âişe ile konuşan tâbî'nin kimliğinin meçhul olmasından dolayı zayıftır.

F. Kur'an'a Sarılmak

Kur'an-ı Kerim bazı hadislerde "hablullah" olarak tavsif edilmiştir. Habi kelimesi, hem ahid ve emân ile ilişkiyi devam ettirmek, hem de sebep için kullanılmaktadır. İpe de, kendisine tutunulmak suretiyle istenilen yere ulaşıp kurtulduğu için, habl denilmiştir. er-Râğıb el-İsbehânî (502 veya 565/ 1108 veya 1169) hablullah'ı şu şekilde tarif etmektedir: "Kur'an, akıl vb. gibi kendisiyle Allah'a ulaşılan hususlardır ki, onlara yapıştığın zaman seni Allah'a yakın olmaya sevkederler."⁽¹⁰⁶⁾ Habiullah ifadesinin geçtiği âyette (Âl-i İmrân 3/103) "Ve topluca Allah'ın ipine yapışın, ayrılmayın ..." buyrulmaktadır.

Bu âyetteki ifade (i'tisâm bi hablillah cemî'an = topluca Allah'ın ipine yapışma) hadislerde de geçmektedir. Ebû Hüreyre'den nakledilen hadiste Peygamber (a.s.): "Allah, sizin için üç şeyden râzıdır, üç şeye ise gadab eder" buyurarak onları şu şekilde saymıştır: "Allah'ın râzı olduğu üç şey: O'na şirksiz ibadet etme, topluca Allah'ın ipine sarılma ve yöneticilere karşı samimi olmadır. Gadap ettiği üç şey ise: Dedi-kodu, malı zayi etmek ve çok soru sormaktır."⁽¹⁰⁷⁾

Kur'an'ın faziletine dair rivâyetlerde, onun "hablullah" olma özelliğine de yer verildiğini görüyoruz. Zeyd b. Erkam'dan nakledilen uzunca bir hadiste Rasûlüllah (a.s.)'in şöyle buyurduğu bildiriliyor: "Dikkat edin. Size iki değerli emânet bırakıyorum: Birisi Kîtabullah ki, o Allah'ın ipidir (hablullah). Ona tabi olan hidâyet, onu terkeden ise dalâlet üzere olur. (Diğeri de Ehl-i Beytim'dir)." Peygamber (a.s.)'in ümmetine bıraktığı ikinci emânet Ehl-i Beytidir, yâni âilesi. Zeyd b. Erkam'a göre, Peygamber'in hanımları Ehl-i Beyt'e dahil değildir. O Ehl-i Beyt'i, "Peygamber'in kendinden sonra sadaka alması haram olan erkek akrabaları" şeklinde tarif etmektedir⁽¹⁰⁸⁾.

(105) İbn Mâce, "Ahkâm", 14.

(106) Râğıb el-İsbehânî, el-Müfredât s.153.

(107) Muvatta', "Kelâm", 20; Müslim, "Akdiye", 10.

(108) Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 37.

Bu rivâyet Tirmizî'nin Sünen'inde şu şekilde geçmektedir: "Size öyle iki şey bırakıyorum ki, onlara yapıştığınız sürece benden sonra sapıtmazsınız. Onlardan birisi diğerinden daha yücedir: Semâdan yeryüzüne uzatılmış ip olan Kitâbullah ve 'İtretim Ehl-i Beytim'dir. Bu ikisi havuzumun (başında) bana gelene kadar birbirinden ayrılmayacak. O halde, bu iki hususta bana nasıl haleflik edeceğinize bakın." Tirmizî, bu hadisi "hasen-garib" olarak nitelmiştir⁽¹⁰⁹⁾. Bu hadiste geçen Kur'ân ile Ehl-i Beyt'in birbirinden ayrılmaması ifadesi, "kıyâmet günündeki merhalelerde ayrılmayacaklar" şeklinde anlaşılmıştır⁽¹¹⁰⁾.

Bu konudaki ikinci rivâyet, el-Hâris b. Abdullah el-A'ver'in Hz. Ali'den Kur'ân'ın faziletleri konusunda naklettiği haberdir. Orada "Kur'ân'ın Allah'ın sağlam ipi olduğu" hususu, Hz. Ali'nin sözü olarak geçmektedir. Tirmizî bu rivâyetin sadece bir isnatla geldiğini ve bunun da meçhul olduğunu açıklamış, ayrıca el-Hâris'in de tenkit edilen bir râvî olduğunu bildirmiştir⁽¹¹¹⁾. Dârimî de Sünen'inde bu haberi aynı isnatla nakletmiş, ayrıca Kur'ân'ın fazileti konusunda bundan önce iki rivâyete daha yer vermiştir. Senetleri farklı olmakla birlikte bu rivâyetler, Abdullah'a ulaşmaktadır. Abdullah b. Mes'ûd, Kur'ân'ın özelliklerinden bahsederken, onun "hablullah" olduğu hususunu da zikretmiştir⁽¹¹²⁾. Demek ki, bu rivâyetlere göre, Kur'ân'ın "hablullah" şeklindeki tavsîfi, Hz. Ali ile Abdullah (b. Mes'ûd)'ün sözü olarak nakledilmektedir. Bunun Rasûlullah'ın sözü olarak nakli, sadece başta verdiğimiz Zeyd b. Erkam'ın rivâyetinde söz konusu olmaktadır⁽¹¹³⁾.

Tirmizî'nin de belirttiği gibi, ikinci rivâyetin isnadında bulunan Ebû'l-Muhtâr et-Tâi ile el-Hâris'in kardeşinin oğlu'nun kim oldukları bilinmemektedir. el-Hâris el-A'ver de râfîzi olmakla suçlanmış, Şa'bî, onu ortaya attığı görüşlerinde yalancılıkla itham etmiştir. Onun rivâyet ettiği hadislerden bir kısmı zayıftır⁽¹¹⁴⁾.

(109) Tirmizî, "Menâkıb", 31.

(110) el-Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-Ahvezi X, 197.

(111) Tirmizî, "Sevâbü'l-Kur'ân", 14.

(112) Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân", 1.

(113) Ebû Sa'id el-Hudrî (r.a.)'den de Peygamber (a.s.)'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah'ın kitabı, semâdan yeryüzüne uzatılmış olan Allah'ın ipidir." (İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm I, 388).

(114) İbn Hacer, Takrib s. 146; el-Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-Ahvezi VIII, 175, 177.

Zehebî (748/1347) de, el-Hâris'in, sahâbe ve büyük tâbiînin âhirete irtihâl ettiği ilk asırda görülen birkaç zayıf râvîden biri olduğunu söylemiştir⁽¹¹⁵⁾.

"Allah'ın ipi" şeklindeki tavsîf, temsîli bir anlatımdır. Burada; din sağlam bir ipe benzetilmiş, ona sınıksız yapışanın korkunç bir uçurumun derinliklerine düşmekten emîn olacağı ifade edilmiş olmaktadır. Kur'ân, İslâm dîni demektir. O halde kim Kur'ân'a yani İslâm dînine yapışırsa, kendisini her çeşit tehlikeye karşı emniyete almış olur. Tehlikelerin en büyüğü tefrikadır. Yukarıda geçen âyet birlik-beraberliği emretmekte, tefrikayı yasaklamaktadır. Bu yüzden Allah'ın emir ve nehiyelerini, kendi hevâ ve hevesimiz istikâmetinde çekiştirmek suretiyle dinde ihtilâfa düşmemeli ve Allah'ın dinini parça parça etmemeliyiz.⁽¹¹⁶⁾

(115) Zehebî, el-Mütekellimûn fi'r-Ricâl s. 96. (Erba'u Resâil içinde)

(116) Koçyiğit, Talat, Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsîri, II, 162-163.